

SLOVO, sv. 63 (2013), 55–81, Zagreb 2013.UDK 811.163.42'367.628'373.47
811.163.1'367.628'373.47**GORE VAM⁶ KNIŽNICI: REKCIJA UZVIKA U
HRVATSKOGLAGOLJSKIM TEKSTOVIMA***

Ana KOVAČEVIĆ, Zagreb

U članku se razmatraju i raščlanjuju uzvici jadikovanja u korpusu hrvatskoglagoljskih tekstova ekscerpiranih za izradu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. U zadanome su korpusu uzvici jadikovanja najbrojnija i najraznolikija skupina uzvika koja obuhvaća osam članova: *a*, *gore*, *fo*, *oime*, *oh'*, *uvi*, *êo* i *û*. U odnosu na ostale uzvike izdvajaju se po tome što u najvećem broju primjera nisu sintaktički samostalni i nezavisni, nego otvaraju mjesto dodacima i upravljaju njihovim padežnim oblicima. Osim te gramatičke posebnosti, tj. rekcije uzvika u dativu i genitivu, u članku se opisuje i opimjeruje rekategorizacija uzvika jadikovanja kao i njihova semantička i pragmatička slojevitost u hrvatskoglagoljskim tekstovima, odnos s latinskim i grčkim predlošcima te s kanonskim starocrkvenoslavenskim jezikom.

Ključne riječi: uzvici, rekcija uzvika, dativ, genitiv, hrvatskoglagoljski tekstovi, hrvatski crkvenoslavenski jezik

1. UVOD

Uzvici su kategorija riječi koja nerijetko biva gurnuta na marginu jezikoslovnih zanimanja.¹ Razlozi takvu zanemarivanju leže u podrazumijeva-

* Rad je proizašao iz istraživanja uzvika na korpusu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* izvršenoga 2007. godine u Staroslavenskome institutu. Glavnina toga istraživanja (KOVAČEVIĆ 2008) objavljena je u *Slovu* 58. Iz njege je pak izuzeta detaljna obrada podskupine uzvika jadikovanja kojima je bio posvećen poseban članak *Uzvici jadikovanja u hrvatskoglagoljskim tekstovima*. Kako je publikacija u kojoj je taj rad trebao biti objavljen nažalost ugašena, članak izlazi s nekoliko godina zakašnjenja, s novim naslovom i dopunama. Zahvaljujem urednicima *Slova* 63 na podršci i spremnosti da se rad konačno i objavi. Posebnu zahvalnost dugujem anonimnim recenzentima na nužnim ispravcima, dopunama te dobrodošlim prijedlozima. Pogreške u radu isključivo su moje vlastite.

¹ Vidi AMEKA 1992.a: 101–102, 112–113; WILKINS 1992: 120; KOVAČEVIĆ 2008: 87–94.

nom stavu da je riječ o jedinicama koje se ne mogu smatrati punopravnim članovima jezičnoga znakovlja nego tek svojevrsnim signalima (a ne znakovima) i simptomima (oznakama),² a to zbog svoje naglašene emocionalne obojenosti, ikonične naravi,³ usklične intonacije i sintaktičke samostalnosti uporabno najčešće vezane za spontani i kolokvijalni izraz – za živi govor. Drugim riječima, otežana mogućnost da ih se zadovoljavajuće apstrahira i smjesti u zadane formalne i semantičke obrasce olakšava njihovu kvalifikaciju kao »paralingvističkih« pojava.⁴

Drukčiji se stav može, primjerice, naći u Davida P. Wilkinsa, jednoga od suautora tematskoga broja časopisa *Journal of pragmatics* 18 (1992), u cjelini posvećena uzvicima.⁵ Wilkins smatra kako se s uzvicima u okvirima jezikoslovlja teško nositi, ne zato što bi bili na periferiji zanimanja, nego zato što u sebi, gotovo istovremeno, ujedinjuju sva jezikoslovna zanimanja.⁶ Wilkins je također jedan od rijetkih jezikoslovaca koji je formalno definirao uzvike, budući da se oni očekivano lakše definiraju semantički i pragmatički. Prema njemu su uzvici konvencionalni leksički i (ponajprije) jednomorfemski oblici, koji (općenito) ne sadrže ni flektivne ni derivacijske morfeme, te (obično) sami za sebe predstavljaju iskaz, u pravilu ne ulazeći

² O uzvicima kao signalima govore BARIĆ i dr. 2005: 283 i SILIĆ; PRANJKOVIĆ 2005: 258. Kao simptomi (oznake) uzvici su okarakterizirani u SIMEON 1969: 698.

³ Ikoničnost se veže za onomatopejske uzvike (usp. TRASK 2005: 116).

⁴ *Paralingvističku pojavu* koriste AMEKA 1992.a: 112 i WILKINS 1992: 120 kako bi saželi prevladavajući stav o uzvicima u jezikoslovlju. Odjeci su toga stava vidljivi i u kroatistici, npr.: »Po ulozi koju vrše u jeziku uzvici su sličniji gestama i mimici nego artikuliranom jezičnom izrazu pa bismo ih mogli nazvati jezičnim gestama. I oni su kao i geste i mimika slični u mnogim jezicima i gotovo uvijek razumljivi i onima koji inače ne razumiju jezik kojim se govori« (BARIĆ i dr. 2005: 284).

⁵ Osim ovdje navedenih članaka (AMEKA 1992.a; 1992.b. i WILKINS 1992), izdanje sadrži i sljedeće priloge: *The semantics of interjection* (A. Wierzbicka), *The pragmatics of interjections: The case of Polish 'no'* (B. Kryk), *Imprecatory interjectional expressions: Examples from Australian English* (D. Hill), *'Wanjh! bonj! nja!': Sequential organization and social deixis in Mayali interjections* (N. Evans), *The meaning of phatic and conative interjections* (F. Ameka), *Swahili interjections: Blurring language - use / gesture - use boundaries* (C. M. Eastman), *Thai pragmatic constructions: The 'oey' paradigm* (P. Juntanamalaga and A. V. N. Diller). Nijedan rad ne spominje niti obrađuje reakciju uzvika, ali se svi autori slažu da su daljnja istraživanja uzvika potrebna i dobrodošla, vidi AMEKA 1992.a: 116.

⁶ »Interjections are hard to handle in linguistic terms not because they are peripheral to the concerns of linguistics, but because they embody, almost simultaneously, all the concerns of linguistics« (WILKINS 1992: 155).

u odnose s ostalim vrstama riječi.⁷ Wilkins inzistira na tome da je jedinstveno formalno obilježje uzvika činjenica da su oni istovremeno i leksemi i iskazi. Ujedno smatra i da su uzvici deiktične jezične jedinice i da svi predstavljaju govorne činove.⁸ Iz netom navedenoga promišljanja, obilježena istovremenim prožimanjem različitih jezičnih razina i polazišta, jasnijom se čini Wilkinsova teza o uzvicima koji u sebi ujedinjuju više jezikoslovnih zanimanja odjednom.

Za ovaj je rad zanimljiva jedina Wilkinsova odrednica koja se ponavlja i ondje gdje nema spremnosti da se ponudi kakav sadržajni opis uzvika, a to je ona da su uzvici u pravilu sintaktički samostalni, tj. da ne ulaze u sintaktičke odnose s ostalim članovima gramatičkoga rečeničnoga ustrojstva. Mimo pravila ili izvan pravila u hrvatskome jeziku, kako u najstarijim njegovim razdobljima tako i u suvremenom, svakako ostaje skupina uzvika vezanih za izražavanje nevolje i nesreće, ali i istovremeno za izražavanje žalosti, tuge, boli i straha prouzrokovanih tom nevoljom, pri čemu trpitelj može biti sam govornik ili pak njegov sugovornik, tj. adresat. Ti su uzvici u KOVAČEVIĆ 2008: 120 nazvani uzvicima jadikovanja. Za njih bi se pak moglo reći da su uzvici s rekcijom,⁹ odnosno uzvici koji regiraju, tj. upravljaju, jer najčešće ne dolaze samostalno nego s dodatkom u dativu. Pojam i pojava rekcije uzvika nije nešto nepoznato povijesti jezikoslovnih promišljanja jer je kao *Government of Interjections* spomenuta već u poliglotskoj gramatici Samuela Barnarda. Barnard rekcijom smatra moć koju neka riječ ima nad drugom u upravljanju njezinim načinom, vremenom, padežom ili licem. Uzvici upravljaju kosim padežima imenica i zamjenica, pri čemu su kosi padeži svi osim nominativa. Za primjere rekcije uzvika navodi starogrčki u kojem uzvik α upravlja genitivom, akuzativom i vokativom dok ω upravlja dativom, a može dolaziti i zajedno s nominativom. Za oba se na-

⁷ »A conventional lexical form which (commonly and) conventionally constitutes an utterance on its own, (typically) does not enter into construction with other word classes, is (usually) monomorphemic, and (generally) does not host inflectional or derivational morphemes« (WILKINS 1992: 124).

⁸ Vidi WILKINS 1992: 129, 135, 145. Teoriju govornih činova lingvistika duguje J. L. Austinu. Wilkinsovu tezu o uzvicima kao govornim činovima ne podupire F. Ameka (AMEKA 1992.b).

⁹ Upotrijebljena konstrukcija »uzvici s rekcijom« preuzeta je u analogiji sa sljedećom: »(...) takvi se glagoli mogu razvrstati na glagole s rekcijom u: akuzativu i genitivu, akuzativu i dativu, akuzativu i instrumentalu« (BARIĆ i dr. 2005: 431), istaknula A. K.

vedena uzvika može reći da su također uzvici jadikovanja. Barnard navodi i kako za grčku inačicu *Novoga zavjeta* nije uobičajeno da rabi uzvike, pa stoga navodi samo jedan, uzvik ruganja ova koji dolazi zajedno s vokativom. Preko starogrčkog se u biblijskim prijevodima uzvik s vokativom prenosi i u sirski, latinski, engleski, francuski, talijanski i španjolski. Za engleski spominje objektni padež u svezama tipa *O me!*, *Oh me!* i *Ah me!*.¹⁰

U ovome se radu rekcijom, tj. upravljanjem smatra »[g]ramatička pojava u kojoj prisutnost određene riječi u rečenici predodređuje oblik druge riječi s kojom je prva gramatički povezana« (TRASK 2005: 375).¹¹ Rekcija proizlazi iz valentnosti, koja se najčešće veže za glagole, prijedloge, pridjeve i imenice, a odnosi se na sposobnost riječi da u rečenici otvara mjesto zavisnim sastavnicama kojima onda i upravlja.¹² Valentnost se, a tako i rekcija, tiče i uzvika. Raščlanjujući *Sintaksu uzvika u hrvatskome i poljskome jeziku* u hrvatskoj gramatičkoj tradiciji Sybilla Daković uočava kako je jedna od karakteristika uzvika »otvaranje mjesta objektu« (DAKOVIĆ 2007: 3). Pritom navodi različite hrvatske gramatičare koji su objekt u akuzativu i genitivu prepoznavali u svezama s *evo*, *eto* i *eno*, ali upućuje i na spornu klasifikaciju navedenih riječi kao uzvika.¹³ Uz njih se može naći i nominativ. Osim toga, hrvatski su gramatičari prepoznali i dative uz uzvike *jao*, *kuku*, *ajme* i *joj*,¹⁴ koji su zapravo suvremeni uzvici jadikovanja u hrvatskome jeziku.

U ovom će se radu otvaranje mjesta drugim riječima i upravljanje njihovim padežnim oblicima, tj. rekcija uzvika, istražiti na potkorpusu uzvika jadikovanja koji su prototipno uzvici koji regiraju, tj. upravljaju.¹⁵ Rekcija pak može biti u dativu i genitivu, tj. uzvici su jadikovanja uzvici s rekcijom u dativu i genitivu. Zavisne sastavnice uzvika jadikovanja nisu obvezatne,

¹⁰ Vidi BARNARD 1825: 182–183, 294–295. Za biblijski primjer za koji Barnard tvrdi da sadrži vokativ koji se onda izražava i u sirskom, latinskom, engleskom, francuskom, talijanskom i španjolskom jeziku, navodi se novozavjetni redak Mk 15,29 (οὗτ' ὁ καταλύων τὸν ναόν) o kojem bi valjalo reći da nakon uzvika (οὗτ') ne slijedi vokativ nego nominativ. Hrvatskoglagoljsku inačicu ovoga retka vidi u KOVAČEVIĆ 2008: 108.

¹¹ Usp. SIMEON 1969: 276–279.

¹² Prema MARKOVIĆ 2012: 227–228.

¹³ Navedene se riječi mogu smatrati česticama, vidi SILIĆ; PRANJKOVIĆ 2005: 257.

¹⁴ Vidi DAKOVIĆ 2007: 4.

¹⁵ Uzvici jadikovanja prototipno su uzvici s rekcijom, što ne znači da i neki drugi uzvici ne mogu upravljati. Npr. u zadanome je korpusu potvrđeno i da slavljenički uzvik *осањена* može upravljati dativom, vidi KOVAČEVIĆ 2008: 104.

pa je riječ o adjunktima ili dodacima (za razliku od argumenata ili dopuna koji su obvezatni).¹⁶ Osim rekcije, u radu će se opisati i druge gramatičke, te semantičke i pragmatičke karakteristike uzvika jadikovanja na korpusu hrvatskoglagoljskih tekstova crkvenoslavenskoga razdoblja.

2. UZVICI JADIKOVANJA U STAROČRKENOSLAVENSKOME JEZIKU

Ne uvijek opširni podaci o uzvicima u starocrkvenoslavenskim gramatikama i rječnicima ipak otkrivaju i skupinu uzvika jadikovanja, sastavljenju od četiri člana: *gorje*,¹⁷ *lûtê*,¹⁸ *u / û*¹⁹ i *uvy*.²⁰ Među njima je najprepoznatljiviji uzvik *gorje* dok je status uzvika *lûtê* donekle upitan. Kao sekundaran uzvik navodi ga Petar Đorđić,²¹ dok se *lûtê* u *Slovníku* obrađuje i kao prilog i kao uzvik (SLOVNÍK 1972: 168).

U potvrđama koje SLOVNÍK 1966: 424 donosi za *gorje*, uzvik nije samostalan nego uvijek ima dodatak imenske riječi u dativu. Većina je onih potvrda u kojima govornik i trpitelj nisu ista osoba (npr. *gore oskvrňajajôštímъ svoje tělo* Supr). Samo je jedna potvrda u kojoj su govornik i trpitelj ista osoba, tj. riječ je o samojadikovanju, a *gorje* dolazi u paru s uzvikom *o* (*o gore mnê o gore mnê o gore mnê v danъ* Jl 1,15 Gl). Zanimljivo je da ova potvrda dolazi iz hrvatskoglagoljskih rukopisa (vidi ovdje primjer 1b).

Za *lûtê* kao uzvik donose se tri potvrde, a oznaka *exh.* govori da raspoloživih primjera u korpusu više i nije ustanovljeno (SLOVNÍK 1972: 168). Sve su potvrde također s dodatkom imenske riječi u dativu. Dvije su od njih opomene, pri čemu govornik i trpitelj nisu ista osoba (npr. *lûtê že č(lovê)ku tomu imъže s<y>nnъ človêčъskyi prêdajetъ sę* Ostr), a jedna je izraz samo-

¹⁶ Vidi MARKOVIĆ 2012: 228.

¹⁷ Vidi DAMJANOVIĆ 2003: 172; DAMJANOVIĆ i dr. 2004: 63; ЂОРЂИЋ 1975: 213; ХАБУРГАЕВ 1986: 405; HAMM 1958: 184; KURZ 1969: 179; NANDRIŠ 1959: 211; SLOVNÍK 1966: 424. Normalizacija oblika uzvika navodi se prema *Slovníku jazyka staroslověnského* (SLOVNÍK 1966, 1972, 1997). Moguća su i drukčija rješenja, npr. *gorê* (DAMJANOVIĆ i dr. 2004: 63), *gore* (KURZ 1969: 179, ХАБУРГАЕВ 1986: 405) i dr.

¹⁸ Vidi ЂОРЂИЋ 1975: 213; SLOVNÍK 1972: 168.

¹⁹ Vidi DAMJANOVIĆ i dr. 2004: 280; ЂОРЂИЋ 1975: 213; ХАБУРГАЕВ 1986: 405, NANDRIŠ 1959: 211, SLOVNÍK 1997: 572.

²⁰ Vidi DAMJANOVIĆ 2003: 172; DAMJANOVIĆ i dr. 2004: 281; ЂОРЂИЋ 1975: 213; HAMM 1958: 184; KURZ 1969: 179; NANDRIŠ 1959: 211; SLOVNÍK 1997: 590–591.

²¹ Vidi ЂОРЂИЋ 1975: 213.

jadikovanja (*u lûtê mnê u lûtê mnê vъ d<ъ>nъ* Jl 1,15 Tun).²²

U potonjem je primjeru vidljiv i uzvik *u / û* (SLOVNÍK 1997: 572). I za njega se veže dodatak u dativu, a u njegovu je slučaju dosljedno riječ o dativnom obliku lične zamjenice. Ipak, ta sveza nije nikada neposredna. Iza uzvika *u / û* uvijek slijedi ili uzvik *gorje* ili prilog / uzvik *lûtê*. Stoga se može reći da *u / û* funkcionira kao svojevrsna uzvična dopuna koja pojačava semantičko-pragmatičku dimenziju bliskoznačnica *gorje* i *lûtê*. Iz navedenih je potvrda vidljivo da mu je kontekst uglavnom samojadikovanje (npr. *û gore тънê jako сѣнѣбъ јесѣмъ огњѣ вѣчѣнѣго* Supr). Samo je jedan primjer s prizvukom opomene u kojoj je govornik različit od trpitelja (*u gore vamъ iže smêjetъ se nynê* Lk 6,25 Bes).

Konačno, i uzvik *uvy* upravlja dativnim oblikom zamjenice, i to one prvoga lica (SLOVNÍK 1997: 591). Riječ je stoga o dosljednom uzviku samojadikovanja (npr. *uvy тънê uvy тънê svjadêtelju vdovici* Supr).

Za uzvike se jadikovanja u starocrkvenoslavenskom jeziku može zaključno ustvrditi da ne dolaze samostalno, nego uvijek uz dodatak imenske riječi u dativu koja označava trpitelja. Kada govornik i trpitelj nisu ista osoba, iskaz ima prizvuke opomene i zloslutnoga navještaja. U tom je značenju tipičan uzvik *gorje*. Uzvici *lûtê* te *u / û* služe jednako kao izrazi opomene, ali i kao izrazi samojadikovanja, za razliku od uzvika *uvy* koji služi isključivo kao izraz samojadikovanja. Opisano će stanje u hrvatskoglagoljskim tekstovima biti nadograđeno i kvantitativno i kvalitativno.

3. UZVICI JADIKOVANJA U HRVATSKOGLAGOLJSKIM TEKSTOVIMA

Izbor se i opis uzvika u ovome članku temelji na korpusu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* Staroslavenskoga instituta u Zagrebu. U njemu su obuhvaćeni ponajprije spomenici pisani hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom (u brevijarima, misalima, psaltirima, fragmentima), a onda i čakavsko-crkvenoslavenskim amalgamom (u zbornicima).²³ Iz zadane se građe mogu izdvojiti sljedeći uzvici jadikovanja: *a, gore, jo, oime, oh', uvi, êo, û*. Uzvici su jadikovanja najbrojnija skupina unutar in-

²² *Lûtê* je potvrđen i u zadanome hrvatskoglagoljskome korpusu, ali je normaliziran isključivo kao prilog.

²³ Više o crkvenoslavenskom jeziku u hrvatskoj srednjovjekovnoj kulturi vidi MIHALJEVIĆ 2010.

ventara hrvatskoglagoljskih uzvika. Takva brojnost odgovara rezultatima istraživanja Vide Vukoje (ranije Lučić) posvećena semantičkoj raščlambi hrvatskoglagoljskoga leksika kojim se izriče osjećajnost. Vukoja je ustanovila kako se očitovanje pojma tuge, u usporedbi s pojmovima ljubavi, mržnje, nade, straha Božjega i zadovoljstva, u zadanome korpusu izražava najvećom čestotom.²⁴ Upravo se za pojam tuge može reći da je jedan od zajedničkih semantičkih nazivnika ovdje raščlanjene skupine uzvika. Za njihov zajednički pragmatički nazivnik, jadikovanje, valja napomenuti da podrazumijeva jadikovanje nad samim sobom (samojadikovanje) ili nekim (nečim) drugim kao i uključenost proricateljske, upozoravajuće i prijetee pragmatičke sastavnice.

3.1. *g o r e*

Uzvik *gore*, zabilježen i u grafijskoj inačici *gorê*, najučestaliji je i naj-snažniji uzvik jadikovanja, a brojnost njegovih potvrda u fragmentima, misalima, brevijarima i zbornicima, u odnosu na cjelokupan inventar uzvika u zadanome korpusu, nadmašuje jedino uzvik najopćenitijega značenja, uzvik *o*. U zadanome su korpusu uzviku *gore* homonimni nominativ imenice *gore* ('jad, žalost') te alternativni oblik srednjega roda komparativa pridjeva *zъlbъ*, *gore* (uz *gorše*), pri čemu valja napomenuti da su potvrde uzvika brojnije od potvrda njegovih homonimnih parnjaka.²⁵

Gotovo u pravilu *gore* upravlja dativom imenskoga oblika:

- (1) a. ***gore*** *sr(db)c(e)mъ strašivom' i rukam' oslablenam' i grêšniku nahodeču na dvê stъzê* ***gore*** *sr(ъd)cu oslablenu êko ne vêruet'sego radi nepokrъveno budet' ·* ***gore*** *v(a)mъ pogublъšim' trъpъnie* – BrVb₁ 237a (Sir 2,14–15)

Vae duplici corde, et labiis scelestis, et manibus malefacientibus, et peccatori terram ingredienti duabus viis! Vae dissolutis corde, qui non credunt Deo, et ideo non protegentur ab eo! Vae his qui perdiderunt sustinentiam, et qui dereliquerunt vias rectas, et diverterunt in vias pravas!

οὐαὶ καρδίαις δειλαῖς καὶ χερσὶν παρειμέναις καὶ ἀμαρτωλῶ ἐπιβαίνοντι ἐπὶ δύο τρίβους οὐαὶ καρδίᾳ παρειμένῃ ὅτι οὐ πιστεύει διὰ τοῦτο οὐ σκεπασθήσεται οὐαὶ ὑμῖν τοῖς ἀπολωλεκόσιν τὴν ὑπομονήν

²⁴ Vidi LUČIĆ 2008: 264.

²⁵ Usp. RCJHR 2005: 188–190.

- b. **gore** v(a)mъ книžnici i parisēi licemēri – MLab 38v (Mt 23,13)
Vae autem vobis scribae et pharisei hypocritae
 οὐαὶ δὲ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί
- c. o **gore** mnē o **gore** mnē o **gore** mnē v danъ ēko bliz' d(b)nb g(ospodb)-
 nb – BrVO 451c (Jl 1,15)
A, a, a, diei! quia prope est dies Domini
 οἱμμοι οἱμμοι οἱμμοι εἰς ἡμέραν ὅτι ἐγγὺς ἡμέρα κυρίου
- d. o **û** **gore** nam oče i gospodine naš kako navede na nasъ veliku boli-
 zan i semrtъ – CFat 13r

Kao što je vidljivo iz netom navedenih primjera, latinske i grčke inačice sadrže istoznačne uzvike *vae* i *a*, odnosno οὐαὶ i οἱμοι, premda hrvatski crkvenoslavenski prijevod iz primjera 1c ne odgovara posvema latinskomu *a*, uzviku koji je u drugim brevijarima preveden drukčije (vidi primjer 4c). Grčki οἱμοι (u *Septuaginti* nerijetko i οἱμμοι) tvorbom je zapravo sraslica uzvika oī i dativa lične zamjenice 1. lica μοι,²⁶ pa je inačica iz *Brevijara Vida Omišljanina* doslovan prijevod s grčkoga. Osim za *vae* i *a*, *gore* nekada stoji na mjestu latinskoga *heu* (vidi 1h). Iz priloženih je inačica vidljivo da je i latinski, kao i starogrčki, također jezik s rekijom uzvika jadikovanja u dativu. Uzviku *gore* često se pridružuju i drugi uzvici, ponajprije uzvik *o* te uzvik *û*, koji pridonose formalnoj izražajnosti te pojačavaju snagu izrečene, odnosno naviještene bijede i nesreće. Pri tome *gore* uvijek zadržava završni položaj, tj. položaj najbliži ostatku rečenice, što se može protumačiti kao pozicioniranje naj snažnijega uzvika na kraj (usp. 1d, 3c, 5d). Osim samojadikovanja (1c, 1d), obilato je posvjedočen i u slučajevima kada govornik i trpitelj nisu ista osoba. Tada se najčešće odnosi na neku neodređenu budućnost u kojoj će adresata označenoga dativom snaći kakva velika nevolja ili kazna (1a, 1b). Govornici su tada najčešće Božji glasnici (proroci, sveci, orao u *Otkrivenju*) ili sam Bog (Isus iz Nazareta). No katkada nema prizvuka prijetnje koliko samoga suosjećanja i otklanjanja od komunicirane nevolje:

- e. **gore** č(lově)ku tomu komu zla žena dana bud(e)t bole bi nemu nebogu um'riti – CBč 71a

Dativ imenske riječi uz uzvike jadikovanja, kao u hrvatskoglagoljskim tako i u latinskim i grčkim inačicama, predstavlja nedragovoljnoga prima-telja, tj. trpitelja nevolje, što je u skladu s općim određenjem dativa kao

²⁶ Vidi LIDDELL; SCOTT 1968: 1206.

padeža osobnoga interesa.²⁷ Taj uzvični dativ²⁸ nije učestao predmet hrvatske crkvenoslavenske sintakse padeža, ali ga se može pokušati usporediti s postojećim dativnim obrascima koje je ustanovila Lucija Turkalj u svojoj raščlambi sintakse hrvatskoglagoljskoga psaltira (TURKALJ 2012). Valja reći da je svakako riječ o dativu štete, podvrsti dativa interesa, kao i o, kako ga Turkalj naziva, dativu primatelja koji je zanimljiv jer, kao i uzvični dativ, dolazi u bezglagolskim konstrukcijama kao što su naslovi i pozdravi.²⁹ Sintaktički su i dativ štete i dativ primatelja zapravo podvrste dativa neizravnoga objekta, jedne od najčešćih sintaktičkih funkcija dativa. Druga je pak tradicionalna gramatička mogućnost da se ovaj tip dativa tumači kao logički subjekt, slično dativu u rečenici *Svima je umrijeti*.³⁰ U oba bi tumačenja sam uzvik imao službu predikata, točnije rečeno, neoglagoljenoga predikata.³¹ I jezičnotipološko stajalište govori o subjektu, premda ističe kako u rečenicama tipa *Zima mi je i ništa mi se ne da* subjekt u dativu nema semantičku ulogu vršitelja nego doživljavača.³²

Da je dativ uz uzvike jadikovanja sintaktička konstanta hrvatskoga jezika do danas, govori i činjenica da se spominje u gramatičkim prikazima njegovih kasnijih razdoblja.³³ Adolfo Weber (1859.), Josip Florschütz (1916.) te Ivo Pranjković i Josip Silić (2005.) vežu taj dativ za uzvike jednako kao i za priloge (najčešće se navode prilozi *blago* i *teško* u svezama tipa *blago/teško*

²⁷ Vidi TURKALJ 2012: 166.

²⁸ Termin skovan prema *uskličnome dativu* »koji dolazi uz usklične riječi«, npr. *Blago vama!*, *Teško njima!*, *Jao meni!*, *Kuku majci!* (SILIĆ; PRANJKOVIĆ 2005: 220). U ovome se radu takav dativ neće vezati za uskličnu intonaciju, nego za uzvike kao vrstu riječi. Slični oblici s prilogima mogu se tumačiti kao elipse pomoćnoga glagola *biti* koje mogu, ali i ne moraju biti ostvarene uskličnom intonacijom.

²⁹ Vidi TURKALJ 2012: 168–170.

³⁰ Primjer preuzet iz FLORSCHÜTZ 1916: 128.

³¹ Usp. KATIČIĆ 1986: 41. Za primjere uzvika kao neoglagoljenoga predikata Katičić ponajprije navodi riječi *evo* i *eno*, koje bi možda valjalo smatrati česticama (usp. SILIĆ; PRANJKOVIĆ 2005: 257), unatoč djelomičnoj podudarnosti s kategorijom uzvika. Osim *evo* i *eno*, Katičić navodi i primjer sa suvremenim hrvatskim uzvikom jadikovanja *jao*: *I jao si ga, pobratime, nama*. Zanimljivo je filološko pitanje kako u ovome retku protumačiti dodatni dativni oblik *si* i genitivni / akuzativni *ga*. Vidi i bilješku 36.

³² Vidi MARKOVIĆ 2012: 267.

³³ Usp.: »Dativu je u cjelini možda najviše pažnje poklonjeno u gramatikama« (PALIĆ 2010: 20). O uzvičnom dativu u kasnijim razdobljima hrvatskoga jezika vidi i RHSJ 1892–1897: 460–461.

vama).³⁴ Potonji autori tzv. usklični dativ navode zajedno s dativom koristi ili štete, a oba su vrsta dativa namjene.³⁵ Sličnosti između priloga i uzvika u ovom tipu konstrukcija potvrđene su i u standardnoj jezičnoj bosanistici.³⁶

Konačno, valja primijetiti kako se u jezicima u kojima padež nije izražen morfološki, npr. u engleskome jeziku,³⁷ također može vidjeti da se za uzvike jadikovanja veže sintaktički dodatak. Tako u engleskim primjerima biblijskoga jadikovanja nakon uzvika slijedi prijedložni izrazi, npr. *woe unto them* (KJV) / *woe to those* (NKJV) (Iz 5,8), *woe unto us* (KJV) / *woe to us* (NKJV) (Tuž 5,16), *woe unto that man* (KJV) / *woe to that man* (NKJV) (Mt 26,24) i dr.³⁸

Osim dativa, *gore* može upravljati još jednim nesamostalnim padežom,³⁹

³⁴ Vidi WEBER 1859: 26; FLORSCHÜTZ 1916: 224; SILIĆ; PRANJKOVIĆ 2005: 220.

³⁵ Vidi SILIĆ; PRANJKOVIĆ 2005: 220.

³⁶ Ismail Palić autor je iscrpne monografije o *Dativu u bosanskome jeziku*. U njoj ne govori o uzvicima, ali govori o *dativu iskusioca* koji se odnosi na »dativni referent u čijoj se osobnoj sferi odvijaju neki procesi ili pak elementi te sfere zapadaju u neka stanja, a da pritom on nad tim procesima i nad tim stanjima nema nikakvu kontrolu« (PALIĆ 2010: 198). Između ostaloga, dativ iskusioca potvrđen je i u tzv. neizdiferenciranim konstrukcijama u kojima je izazivač psihofizičkih procesa i stanja u dativnom referentu nepoznat, a među takvim konstrukcijama nalaze se i konstrukcije s kopulativnim glagolom. U njima pak mogu stajati »modalni prilozi kojima se označava fiziološko ili psihološko stanje u kojemu se nalazi dativni referent« (Isto, 227) poput priloga »(...) zabavno, blago, lahko, prijatno, svejedno kako, isto, **jao** ...« (Isto, 228, istaknula A.K.). Autor dakle *jao* smatra prilogom. Primjer koji navodi za *jao* ipak ne sadrži kopulativni glagol: »Da nije tako, jao si ga *nama!*« (Isto, 228). Valja napomenuti da se, barem u zadanome korpusu, ne može reći da bi izazivač psihofizičkih procesa i stanja u dativnom referentu bio nepoznat. U mnogima je od njih izazivač vidljiv i poznat, te može biti riječ o osobi (pa i o samom iskusiocu) ili nekom događaju, pojavi i sl. Npr., u *1e* riječ je o zloj ženi, u *2a* o neplodnosti, tj. o nemogućnosti da se rodi dijete, u *3a* o grijehu samoga iskusioca, u *4c* o dolasku dana Gospodnjega, u *7d* o smrti dragoga prijatelja i dr.

³⁷ Vidi MARKOVIĆ 2012: 246, 253–254.

³⁸ Primjeri su preuzeti iz *King James Version* (KJV) i *New King James Version* (NKJV). Je li i koliko je ova pojava uistinu svojstvena engleskomu jeziku ili je riječ o biblijskim sintaktičkim kalkovima, zanimljivo je pitanje čiji odgovor premašuje okvire ovoga rada. Letimičan pogled na suvremene izvore govori da je *woe* 'velika tuga, nevolja, nesreća' (*great sorrow or distress*) imenica čije je porijeklo uzvik jadikovanja (*natural exclamation of lament*). Uobičajena je i u frazama *woe betide* / *woe to te* u *woe is me!* (OXFORD). U istom izvoru ne mogu se naći podaci da bi *o*, *oh* i *ah* mogli upravljati padežem objekta lične zamjenice, kako je to skoro dva stoljeća ranije naveo S. Barnard.

³⁹ Nesamostalnim (kosim) padežima tradicionalno se smatraju svi padeži osim nominativa i vokativa (SILIĆ; PRANJKOVIĆ 2005: 199). O nominativu kao (ne)samostalnom padežu vidi MARKOVIĆ 2012: 265 i ovdje nakon primjera *1f₂* i *1g₁*.

genitivom, kao što je to u primjeru If_1 :

f_1 . **gore o gore** grada velikago ki běše oblěčen v sunik' i v' bagrenicu i v žltu – BrVat₅ 132d (Otk 18,16)

Vae, vae civitas illa magna, quae amicta erat bysso, et purpura, et cocco

οὐαὶ οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ περιβεβλημένη βύσσινον καὶ πορφυροῦν καὶ κόκκινον

f_2 . **gore gore** gradb veliki oblčen' vbi visi i v čr'vlen' – BrVO 278a

U njemu je hrvatski crkvenoslavenski prijevod iz If_1 drukčiji od latinske i grčke inačice u kojima udvostručeni uzvik prethodi imenici u nominativu, ali i od inačice iz If_2 koja vjerno slijedi izbor izvornika i latinskoga prijevoda. Genitiv je uz uzvike jadikovanja znatno manje učestao od dativa te je osim kod *gore* potvrđen još kod uzvika *a* (4c), premda potencijalno može stajati uz bilo koji uzvik jadikovanja. Za razliku od dativa genitivom nisu označene osobe nego jedan grad (If_1) i dan (4c). Vidljiva je stoga razlika da se uzvični dativ odnosi na doživljavača, tj. na primatelja i trpitelja nevolje i nesreće, dok se uzvični genitiv odnosi na samu nevolju ili nesreću, tj. na njezina nositelja i/ili prouzročitelja od kojega se govornik i trpitelj želi odvojiti, udaljiti, pobjeći i sl. Uzvik jadikovanja pritom ima i pragmatički dodatak emfatičnoga otklanjanja, odbijanja i odricanja. Ovaj bi se genitiv mogao smatrati i podvrstom tzv. subjektnoga genitiva (aktivnoga genitiva) u kojem »genitivna imenica proizvodi radnju impliciranu glagolskom imenicom« (TURKALJ 2012: 159).⁴⁰ U analogiji bi se s ovom odrednicom moglo reći da genitivni referent uzrokuje i »proizvodi« ono na što i na koga se odnosi uzvik jadikovanja. U prilog subjektnomu genitivu govori činjenica da latinska, grčka i hrvatskoglagoljska inačica If_2 na istom mjestu imaju nominativ, čija je najčešća sintaktička služba ona subjekta.

S gledišta suvremenoga hrvatskoga jezika, standardnoga i nestandardnoga, teško je ne primijetiti kako bi se ovaj genitiv mogao dovesti u vezu s primjerima poput: *Ludoga li grada!*, *Asti srca!*, *Evo čovjeka!*, *Ala mu njele!*, *Gle valova!*. Uz *gle* može stajati ne samo genitiv, nego i nominativ i akuzativ,⁴¹ što usložnjava tumačenje genitiva u navedenim primjerima. U zadanome korpusu ekvivalent je suvremenoga hrvatskoga *evo* pokazna

⁴⁰ Usp. SILIĆ; PRANJKOVIĆ 2005: 201.

⁴¹ Vidi VINCE 2010: 253.

čestica *se*, ali ona je potvrđena uz nominativ (npr. *se az' raba gospodna COxf 29b*). Navedene primjere valja promatrati i u odnosu na službu objekta što najjasnije pokazuje *gle* koji, neovisno o tome smatra li se uzvikom ili česticom,⁴² nesumnjivo očituje svoje glagolsko porijeklo. Dijakronijsku perspektivu svakako ne valja zanemariti u raščlanjivanju navedenih primjera, što je zadaća koja ipak premašuje okvire ovoga rada. Konačno, valja napomenuti da je uzvični genitiv, jednako kao i uzvični dativ, potvrđen i u kasnijim razdobljima hrvatskoga jezika te u suvremenom hrvatskom jeziku.⁴³

Primjeri *If₁* i *If₂* nisu jedini u kojima se hrvatski crkvenoslavenski prevoditelj ili pisac ne zadovoljava nominativom kao oblikom koji se veže za uzvike jadikovanja, nego mijenja sintaktičke odnose:

g₁. ũ gore iže mudri este v' očesêhъ v(a)ših' i prêd' vami samêmi razum'ni
– BrPm 8cd (Iz 5,21)

Vae qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes.

οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες

g₂. gore vam' iže mudri este vъ očesêh' vaših' i prêd vami samêmi prêmudri – BrVO 31a

Latinska inačica starozavjetnoga retka, kao i ona iz *Pašmanskoga brevi-jara* (*Ig₁*), ima nominativ odnosno zamjenice nakon uzvika (*qui, iže*), dok grčka odmah uvodi supstantivizirani pridjev u nominativu (*οἱ συνετοὶ*). Mimo predložaka, što nije jedini takav primjer (vidi 2d), inačica iz BrVO (*Ig₂*) umeće ličnu zamjenicu *vam'* između uzvika i nominativnoga skupa koji tada postaje dopunom lične zamjenice. Valja napomenuti i kako nominativ u primjerima *If₂* i *Ig₁* potvrđuje da nominativ ipak nije samostalan padež jer bi bez uzvika, a izvučen iz konteksta, ostao nedorečen i nejasan.⁴⁴ Da je višeznačan, pokazuje i činjenica da glagoljaši nominativni referent, vjerojatno prema kontekstu, jednom razrješuju kao uzrok nevolje (*If₁*), a drugi put kao njezina trpitelja (*Ig₂*, 2d).

Konačno, zanimljivo je da u korpusu nema primjera u kojem bi *gore* dolazio zajedno s vokativom. Teško je uopće pronaći primjere poput sljedećega u

⁴² Usp. VINCE 2010: 253; SILIĆ; PRANJKOVIĆ 2005: 257.

⁴³ Vidi RHSJ 1892–1897: 460. Za suvremeni hrvatski jezik vidi inačicu primjera 4c. Uzvični je genitiv potvrđen i izvan biblijskih tekstova, npr. *Vlada nam krade 3,5 lipa! Ajme strave!* (OŠTRIĆ 2013).

⁴⁴ Usp. MARKOVIĆ 2012: 265.

kojima je *gore* sintaktički neovisan i samostalan:

- h. *gore prognēvaū se na vrāgi moe i vzdān' m̃st' vragom' moim' – BrVO 10a (Iz 1,24)*

Heu! consolabor super hostibus meis, et vindicabor de inimicis meis

οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες Ἰσραὴλ οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις

Tek bi u ovakvim slučajevima bilo moguće izostaviti uzvik *gore*, a da značenje ostane jasno komunicirano, premda stilski i retorički manje naglašeno.

3.2. u v i

Za razliku od uzvika *gore*, kojim se više prijeti i proriče nego jadikuje, uzvikom se *uvi*, i njegovom grafijskom inačicom *uvē*, ponajprije jadikuje nad samim sobom:

- (2) a. *uvi mnē komu upodobih se az' ēko neplodna es(a) m̃ – BrLab 178d*

- b. *uvi mnē ēko prišastvie moe udali se i vselih se v sela tamnaē – PsLob 82r (Ps 119,5)*

Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est! habitavi cum habitantibus Cedar

οἴμμοι ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη κατεσκήνωσα μετὰ τῶν σκηνομάτων Κηδὰρ

Latinske su i grčke istoznačne uzvične inačice, osim *hae* i *οἴμμοι* (2b), kao i kod uzvika *gore*, još i *vae* te *οὐαί*. No to ne znači da hrvatskoglagoljski tekstovi uvijek vjerno slijede svoje predloške. Pokazuju to i sljedeći primjeri:

- c₁. *rečeši uvi mnē ēko ne poslušah' kazaniē i v'znenavidēh' e – BrVO 354c*

- c₂. *rečeši k(a)ko v'znenavidēh̃ kazanie – BrN₂ 192c*

- c₃. *r(e)č(e)ši počto otvrgoh se kazaniē – BrVat₅ 174d*
et dicas : Cur detestatus sum disciplinam, (Izr 5,11–12)

καὶ ἐρεῖς πὼς ἐμίσησα παιδείαν (Izr 5,12)

- d. *tugoju plače gl(agol)aše uvi uvi m'nē tuž'nomu – CIvan 116 rv*
Lamentabatur plurimum et dicebat: heu miser

U 2c₁ *Brevijar Vida Omišljanina* donosi svoju verziju starozavjetnoga retka s umetnutim uzvikom i njegovim dodatkom u dativu (*uvi mnē*), dok u

grčkom i latinskom predlošku, kao i inačicama iz *II. novljanskoga* i *V. vaticanskoga* brevijara, toga nema. Intervencija u izvorni tekst iz *2c*₁ ne mijenja bit njegova značenja, nego ga retorički naglašava i stilizira, personalizira i čini sugestivnijim. U *2d* latinska inačica ima jedan uzvik uz imenicu ili pridjev čiji oblik odgovara i nominativu i vokativu (*heu miser*), dok hrvatskoglagoljski ekvivalent iz *Ivančićeva zbornika* ima udvostručen uzvik *uvi* za koji sintaktički čvršće veže onoga na koga se uzvik odnosi, na trpitelja, pa ga stoga padežno preinačuje u dativni oblik kojemu dodaje i ličnu zamjenicu (*mnê*). Kako udvostručenje i utrostručenje uzvika nije neobično za cjelokupan korpus uzvika jadikovanja (vidi primjere *1c*, *4*, *5d* i *7b*), ni primjer *2d* u tome nije osamljen:

- e. *uvê uvê gradъ onъ veliki babilonъ gr(a)dъ onъ krêpki êk(o) v' ed(a)n' časъ pride sudъ tvoi* – BrBar 225b (Otk 18,10)
Vae, vae civitas illa magna Babylon ...
 οὐαὶ οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη
- f. *uvê uvê uvê obitaûcîmъ v z(e)mli* – BrN₂ 136a (Otk 8,13)
Vae, vae, vae habitantibus in terra
 οὐαὶ οὐαὶ οὐαὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς

U oba navedena primjera hrvatski crkvenoslavenski prijevodi slijede klasične predloške, pri čemu je *2e* rijedak primjer u kojem *uvi* dolazi s nominativom, a zajedno s *2f* jedan od rijetkih u kojima nije riječ o samojadikovanju nego o proricatijskom i prijetećem navještenju nevolje. Svi navedeni primjeri pokazuju i to da uzvik *uvi* ne dolazi u društvu drugih uzvika. U tome je sličan uzvicima *a* i *jo*.

3.3. *û*

Za uzvik *û* (transkripcijsko *ju*) valja naglasiti kako je vrlo rijetko jedini uzvični nositelj značenja jadikovanja (*3a*), tj. znatno su češći primjeri u kojima mu prethodi i/ili slijedi neki drugi uzvik, najčešće *gore* i *o* (*3b*, *3c*):

- (3)a. *pade vênacъ gl(a)vi n(a)še û namъ êko sagrêšihomъ er(u)s(oli)me er(u)s(oli)me* – BrN₂ 118d (Tuž 5,16)
Cecidit corona capitis nostri: vae nobis, quia peccavimus!
 ἔπεσεν ὁ στέφανος τῆς κεφαλῆς ἡμῶν οὐαὶ δὴ ἡμῖν ὅτι ἡμάρτομεν
- b. *û gore nečistivomu zlo vzdanie bo ruku ego budet' emu* – BrVat₅ 5c (Iz 3,16)

Vae impio in malum! retributio enim manuum ejus fiet ei
 οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ
 συμβήσεται αὐτῷ

- c. *o ũ gore nam oče i gospodine naš kako navede na nasъ veliku bolizan i semrtъ* – CFat 13r

Primjerima 3a i 3b priložene su grčke i latinske inačice koje sadržavaju bliskoznačne uzvike οὐαὶ i *vae*, pri čemu se vidi kako je u 3b glagoljaški prevoditelj ili pisar samoinicijativno, mimo predloška, dodao još jedan uzvik jadikovanja kako bi pojačao značenje. Umnožavanje uzvika vidljivo je i u primjeru 3c koji se može protumačiti i kao svojevrsno stupnjevanje uzvika pri čemu je najopćenitiji uzvik u korpusu *o* na početku, nakon njega slijedi uzvik jadikovanja *ũ* te na kraju najučestaliji i najsnažniji uzvik jadikovanja *gore*.

Za razliku od netom navedenih primjera, rijetki su slučajevi u kojima je *ũ* posvjedočeno bez imenske riječi u dativu koja označuje trpitelja radnje. Takav je, primjerice, sljedeći starozavjetni redak:

- d. *ũ gore utêšu se o vraz(ê)hъ moiъ i m(a)ču se o nepriêt(e)li moiъ*
 – BrBar 78b (Iz 1,24)

I u ovome primjeru hrvatski crkvenoslavenski prijevod stilizira i intervenira u starozavjetne predloške koji, za razliku od dva hrvatskoglagoljska uzvika, imaju jedan, *heu* i οὐαὶ (latinsku i grčku inačicu vidi u primjeru 1h). Uzvici u ovome retku djeluju kao zastrašujući invokacijski signali nevolje i nesreće koja će snaći neprijatelje dominantnoga i autoritativnoga govornika, Boga Izraelova.

Konačno, valja napomenuti i kako je, osim glagoljskim slovom *ju*, ovaj uzvik na jednome mjestu zabilježen i u grafijskoj svezi *đerva* i *uka*:

- e. *ju ũ g(ospo)dine i oče našъ kako napela na nasъ bolezan' i semrtъ*
 – CŽg 40r

3.4. a

Uzvik je *a* u hrvatskome crkvenoslavenskome homoniman vezniku i čestici *a*, kao i oznaci za prvo slovo glagoljske azbuke koje je imalo i brojnu vrijednost.⁴⁵ Potvrđen je u misalima i brevijarima i to u tekstovima proročkih knjiga Jeremije, Ezekiela i Joela, a uvijek je dijelom upravnoga govora:

⁴⁵ Usp. RCJHR 2000: 1–3.

- (4)a. *i rêh a a a g(ospod)i b(ož)e se ne umêû gl(agol)ati êko otroče esmъ* – MRoč 161a (Jr 1,6)
A, a, a. Domine Deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum.
 ὁ δέσποτα κύριε ἰδοὺ οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν ὅτι νεώτερος ἐγώ εἰμι
- b. *i rêh a a a g(ospod)i b(ož)e se d(u)ša moê nêstъ oskvrnena mr'cinouъ* – BrVat₅ 232d (Ez 4,14)
A, a, a. Domine Deus, ecce anima mea non est polluta
- c. *o vapiite a a a d(b)ne êk(o) približit se d(b)nъ g(ospodъ)nъ* – BrVat₆ 210c (Jl 1,15)
A, a, a. diei! quia prope est dies Domini
 οἱμμοι οἱμμοι οἱμμοι εἰς ἡμέραν ὅτι ἐγγὺς ἡμέρα κυρίου

Ovaj je uzvik uvijek i utrostručen, što odgovara latinskoj inačici svih triju starozavjetnih redaka koja sadržava identično umnožavanje istoobličnoga i istoznačnoga uzvika. Grčka pak inačica odstupa od latinske, ponajviše u primjeru 4b gdje nije ni priložena jer prijevod ne odgovara latinskoj i hrvatskoj crkvenoslavenskoj inačici. U 4a i grčki tekst sadrži uzvik, ali ne uzvik jadikovanja nego uzvik najširega značenja, uzvik ō, dok u 4c dolazi utrostručeni uzvik οἱμμοι, tvorbeni sraslica uzvika οἶ i enklitičnoga oblika zamjenice μοι. Grčkoj inačici ovoga retka odgovara onaj prethodno naveden u primjeru 1c.

Uzvik je *a* jedini iz skupine uzvika jadikovanja koji ne upravlja dativnim oblikom. U primjerima 4a i 4b prethodi vokativu obraćanja, što je i inače čest slučaj kod upotrebe uzvika, ali ovdje nije toliko dijelom obraćanja koliko izriče osjećanja samoga govornika. U isječku Joelova upozorenja izrael-skomu narodu, poziva na pokoru i molitvu (4c), uzvik *a* upravlja genitivom (*dъne*), pa i u suvremenom hrvatskom prijevodu stoji *Jao dana!* (BIBLIJA 1980: 894; JERUZALEMSKA 1994: 1316). Latinski pak *diei* oblikom može biti i genitiv i dativ. U srednjovjekovnoj i u suvremenoj inačici starozavjetnoga retka uzvikom se izriče jadikovanje zbog nadolazeće nevolje, ali i otklanjanje od dana koji nevolju donosi i uzrokuje. Ovdje valja dodati da i engleska inačica kombinacijom uzvika i prijedložnoga izraza potvrđuje sintaktički odnos uzvika i njegove neposredne okoline: *Alas for the day* (KJV, NKJV) (Jl 1,15).

3.5. *o i m e, ê o, o h', ŷ o*

Za uzvike *oime*, *êo*, *oh'* i *ŷo* zasada je poznato da su potvrđeni jedino u zborničkim hrvatskoglagoljskim tekstovima pisanim čakavsko-crkvenoslavenskim amalgamom.

Potvrde uzvika *oime* i njegove grafijske inačice *oimê* najbrojnije su u *Apokaliptičnom viđenju o posljednjem sudu* iz *Zbornika duhovnog štiva*. Potvrđen je i u *Oksfordskom* i u *Tkonskom zborniku* i to u *Viđenju sv. Bernarda* te u apokrifnoj apokalipsi o svršetku svijeta, tekstovima sadržajno sličnima onomu iz *Zbornika duhovnog štiva*. Takav sadržajni kontekst potvrđuje da se i uzvik *oime*, baš kao uzvici *gore*, *û*, *ŷo* i *uvi*, veže za eksklamativno izricanje patnje, boli, straha, žalosti i nevolje. Također, događaji koje donose viđenja i apokalipse tiču se budućnosti, pa je i ovdje neizostavna sastavnica opomene i prijetnje:

- (5) a. ***oime** i lûto tim'ki cr(ŷ)kv(e)no bl(a)go drže i nim'sebê dobivaju*
– CAc 75v

Osim što upravlja imenskom riječi u dativu, što je njegov najčešći gramatički kontekst, uzvik *oime* može biti i samostalan, kao i vokativ (5b), pri čemu mu je pridodana funkcija dozivanja, tj. apostrofiranja. Samostalno *oime* dolazi i kao invokativni početak, te se može protumačiti i dijelom pripovjedačeva komentara i tako uključivati elemente sažaljenja (5c):

- b. ***oime** telo gdi e zlato i srebro tvoe ko pečal'no z'biraše i opravlaše* – COxf 8b
c. ***oime** ča tada [more] reči tužni i žalostni grêšnik' takmo to ča piše eremiê pr(o)r(o)k'* – CAc 48

U nekim primjerima uzvik *oime* biva utrostručen i praćen drugim blisko značnim uzvicima:

- d. ***oime oime oime** nam nevolnim o **û** **gore** nam grišnim veseliê se lišismo za malo veselie sega s(vê)ta kratkoga za mal život kratki večno veselie pogubismo* – CTk 32v
e. ***oimê** i **êo** kakovo nam se dae žitie teško i s v[elikimi mukami]* – CAc 72v

Prvi primjer (5d), osim što izražajnošću i ritmičnošću svjedoči o jezičnoj razigranosti svojega glagoljaškog tvorca, komparacijskim nizom blisko značnih uzvika te imeničkim leksemima vezanih za njih još jednom upućuje na to da bi se moglo pretpostaviti da su *û* i, pogotovo, *gore* izražavali po-

gubniju nevolju i jaču prijetnju te su snažnije djelovali na sugovornika ili čitatelja.

Primjer (5e) u popis jadajućih i upozoravajućih uzvika uvodi još jednu jedinicu, uzvik *êo* (transkripcijski *jao*) koji kao i *oime* svoju potvrdu nalazi ponajprije u *Zborniku duhovnog štiva*, u istom *Apokaliptičnom viđenju o posljednjem sudu*. Izvan toga teksta potvrđen je još samo jednom u antifoni službe za pokojnike *Pariškog zbornika* (1375.) za koju je utvrđen paralelni latinski tekst u kojem je latinski uzvik *hei*, također uzvik boli ili straha.⁴⁶

Hrvatskoglagoljsko *êo* najčešće se pojavljuje zajedno s drugim uzvicima, tj. s uzvicima jadikovanja i s uzvikom najširega značenja *o*, dok je ponegdje jedini nositelj značenja. Uz njega se može vezati dativni dodatak (6a), a može biti i samostalan, kao i vokativ kojim ne upravlja (6b):

- (6) a. *êo nam nevolno osuenim' v muku vĕčnuû* – CAc 68v
- b. *oime i êo prestrašni glase pred' kim' e stati* – CAc 67v
- c. *o êo kako tada retki pomilovani budut'* – CAc 66v

Primjer 6c još je jedna u nizu potvrda o invokacijskoj ulozi uzvika.

Konačno, uzvik se *oh'* jednako kao *oime* i *êo*, ali s manjom učestalošću od njih, pojavljuje u apokaliptičnom viđenju iz *Zbornika duhovnog štiva*. I on je posvjedočen s dodatkom u dativu (7a, 7c) te samostalno kao invokacija, uz moguće stilizacije ostvarene udvostručenjem (7b) ili kombiniranjem s drugim uzvikom (7c):

- (7) a. *oh' nam' grĕšnikom' zač z dĕvli prebivati imamo v mukah' vĕčnih' prez niedne [radosti]* – CAc 72v
- b. *oh' oh' ovo razlučen'e bu[de] vele žestoko zač' tada tužan' i strašan' sud' dast se protivu nim'* – CAc 70v
- c. *oh' êo mani mati moti (sic!) zač si me živa rodila kako da bi rekal'* – CAc 72v

Kod uzvika *ohъ* nedostaje ili nije posvjedočena značenjska komponenta opomene i neizravne prijetnje, niti je toliko naglašen element (samo)naricanja i snažnoga jadikovanja. Više je riječ o žaljenju i tuzi uopće, kao što je vidljivo u primjeru iz *Života sv. Pavla Pustinjaka* u *Žgombićevu zborniku*, jedinome mjestu na kojem je *ohъ* zabilježen izvan *Zbornika duhovnog štiva*:

⁴⁶ Primjer *êo mnĕ g(ospod)i ere sьgrĕših' velmi v' životĕ moemъ* iz *Pariškoga zbornika* (CPar 199r) pokazuje da nije točna datacija iz RHSJ 1892–1897: 459 prema kojoj se uzvik *jaoh* (*jao*) pojavljuje od 15. stoljeća. Što se hrvatskoga jezika tiče, donju vremensku granicu očito valja pomaknuti za jedno stoljeće unazad, tj. u 14. stoljeće.

- d. **oh'** reče zabih' motičicu prnesti da bim iskopal êmu i pogrebalo
nega sveto telo – CŽg 83v

Zajedno s deminutivnim oblikom imenice, uzvik je u ovom poznatom hagiografskom tekstu izraz čeznutljive prisnosti i tuge koja ne očajava.

Oblik uzvika *oh'*, odnosno poluglas (u tekstovima često u grafijskoj varijanti apostrofa) na kraju mogao bi ukazivati na to kako su glagoljaški prevodioci i pisari doživljavali uzvike. Poluglas se u 11. stoljeću prestao izgovarati, ali je ostao u pismu kao trag nekadašnjega djelovanja praslavenskoga zakona otvorenih slogova. Činjenica da su ga glagoljaši dosljedno pisali u ovom uzviku, vodi pretpostavci da su ga i prihvaćali kao svaki drugi jezični znak, bilo imenicu bilo prijedlog, a ne kao paralingvističku pojavnost kakvom se možda može činiti.⁴⁷

Konačno, uzvik je *jo* u zadanome korpusu zabilježen u *Djelima Mateja i Andreja u gradu ljudoždera* iz *Zbornika u Berčićevoj zbirci*. Dolazi isključivo kao uzvik samojadikovanja s dativom kojim upravlja, npr.:

- (8) *i v'zvapiše v'si l(judie) jo n(a)mъ teš'ko n(a)mъ nebozim' – CBč 41r*
καὶ θεα σάμενοι οἱ ἄνδρες τὸ γεγενῶς ἐφοβήθησαν δφόδρα καὶ
ἦρξαντο λέγειν οὐαὶ ἡμῖν

Čakavsko-crkvenoslavenski *jo* dolazi na mjestu grčkoga bliskoznačnoga uzvika οὐαὶ. Navedeni primjer (uz primjer 5a) još jednom i u zadanome korpusu pokazuje semantičku i gramatičku sličnost sveze uzvika i dativa (*jo n(a)mъ*) te bliskoznačnoga priloga i dativa (*teš'ko n(a)mъ*).⁴⁸

3.6. Rekategorizacija uzvika jadikovanja

Da se nerijetko nešto, zbog prepoznatljivosti, semantičke višedimenzionalnosti te izražajne sugestivnosti, može ipak najbolje izraziti samo uzvicima, očito je i iz sljedećega zaključka *Apokaliptičnoga viđenja o posljednjem sudu*.⁴⁹

- (9) *o ča more tada reči grěšnik žalostni takmo oh'i êo – CAc 71v*

Stoga ne čudi što se u zadanome korpusu nalaze i primjeri u kojima uzvi-

⁴⁷ Zahvaljujem Milanu Mihaljeviću što me upozorio na znakovitost dočetnoga poluglasa uzvika *oh'*.

⁴⁸ Usp. MIHALJEVIĆ; VINCE 2012: 72.

⁴⁹ Usp. »One short interjection may be more powerful, more to the point, more eloquent than a long speech« (Max Müller, *Lectures on the science of language*, 1962: 368, prema WILKINS 1992: 156).

ci doista i sintaktički postaju označiteljima pojava nevolje i nesreće mijenjajući svoju uzvičnu narav u imeničku ili priložnu. Ta je promjena potvrđena i izvan skupine uzvika jadikovanja, kod uzvika *alleluê*, *amenъ* i *osanъna*.⁵⁰ Za nju se, kao u KOVAČEVIĆ 2008, rabi naziv rekategorizacija. Ona je pak u ukupnome korpusu hrvatskih crkvenoslavenskih uzvika rubna pojava, zbog čega se uzvici i dalje smatraju uzvicima, premda ne očituju tipična svojstva uzvika. Svoj konačni stupanj rekategorizacija može imati u kasnijim i suvremenim razdobljima jezika. Tako se primjerice danas *jao* u bosanskome smatra prilogom, a *woe* u engleskome imenicom.⁵¹ U suvremenome hrvatskome jeziku nije tako: *jao* i *joj*, kao prepoznatljivi uzvici ove skupine, i dalje se kategoriziraju kao uzvici.⁵²

Prototipan primjer rekategorizacije uzvika jadikovanja u zadanome korpusu nalazi se u *Otkrivenju*:

(10). a₁. **gore** vtoroe pride se **gore** tretoe gredet' skoro – BrVO 272d (Otk 11,14)

a₂. **o gore** druga mimo ide **o gore** treta gredetъ vskorê – BrVat₅ 129d

a₃. **uvê** drugoe otide. **uvê** tretoe pridetъ skoro – BrN₂ 137a

Vae secundum abiit : et ecce vae tertium veniet cito

Ἡ οὐαὶ ἡ δευτέρη ἀπῆλθεν: ἰδοὺ ἡ οὐαὶ ἡ τρίτη ἔρχεται ταχύ.

U svim navedenim hrvatskim crkvenoslavenskim primjerima, bilo da je riječ o uzvicima *gore* (*10a₁*) i *uvê* (*10a₃*) ili o uzvičnoj kombinaciji *o gore* (*10a₂*), kao i u latinskoj i grčkoj inačici uzvici preuzimaju sintaktičku službu subjekta te značenjski u sebi sublimiraju sve ono što podrazumijevaju nagoviještene nevolje njima označene. To je poimeničenje najočitije u grčkoj inačici koja je uzviku pridodala i određeni član i to ženskoga roda (ἡ). Rod je, međutim, vidljiv i u hrvatskim crkvenoslavenskim inačicama zahvaljujući rednom broju u službi atributa. U *10a₁* i *10a₃* riječ je o srednjem, a u *10a₂* također o ženskom rodu. Suvremeni hrvatski biblijski prijevodi također imaju uzvike na istom mjestu, ali s atributom u muškom rodu: *Drugi »jao« prođe. Evo treći »jao« dolazi brzo.* (BIBLIJA 1980: 1159) te *Drugi Jao prođe. Evo, treći Jao dolazi ubrzo!* (JERUZALEMSKA 1994: 1769).⁵³

⁵⁰ Vidi KOVAČEVIĆ 2008: 100, 102, 105.

⁵¹ Vidi bilješke 36 i 38.

⁵² Vidi HER 2002: 521, 533.

⁵³ Zanimljivi su pravopisni izbori u oba prijevoda. Prvi navodnim znakovima upravnoga

U RCJHR (2005: 188), osim netom raščlanjenoga, navode se još dva primjera u kojima je *gore* kategoriziran kao imenica i koji uočljivije govore tomu u prilog. U njima se, naime, *gore* sklanja (vižd'te aće estb *gore* podobno *goru* moemu BrVO 244b; ot'vsudu bo b(ê)hu d(obro) priem'lûce i ni *gorê* ni vap'la bê v nih' PsFr 119a CommPs 143,14). Množina uzvika u odnosu na imenice kao i provedena interpretacija u ovome radu govori o tome da hrvatsku crkvenoslavensku imenicu srednjega roda *gore* valja izvoditi poimeničenjem iz uzvika *gore*.

Potvrđeni su još neki slučajevi u kojima se uzvici ne nalaze na očekivanim mjestima u rečenici ili gdje gube svoju primarno kategorijalno uzvično određenje:

- b. *iže pogrebenie otvrgalb běše mnogoe uvê i neoplakanb i nepogrebenb otmečet se pogrebeniê stanue ni ot(ъ)č(ev)u grobu pričečeb* – BrVO 430a (2Mak 5,10)

et qui insepultos multos abjecerat, ipse et illamentatus et insepultus abjicitur, sepultura neque peregrina usus, neque patrio sepulchro participans

καὶ ὁ πλήθος ἀτάφων ἐκρίψας ἀπένθητος ἐγενήθη καὶ κηδείας οὐδ' ἡστινοσοῦν οὔτε πατρῶου τάφου μετέσχευ

Navedeni primjer poseban je prvo po tome što nije dijelom upravnoga govora. Riječ je o *Drugoj knjizi o Makabejcima* koja opisuje prisilnu helenizaciju Palestine te otpor koji su Židovi pružali tuđinskim napadima. Njezin danas nepoznati autor u predgovoru ističe kako je njegovo djelo zapravo pojednostavljeni prikaz velike knjige stanovitoga Jasona Cirenca (1Mak 2,23), a s tim u skladu stil i izraz ove starozavjetne povijesne knjige uistinu jest zgusnut i sažet, s rijetkim navođenjem upravnoga govora. Osim toga, uzvik je zanimljiv jer mu u predlošcima nema ni traga. To ne znači da glagoljski prevoditelj ili pisac nije imao povoda umetnuti uzvik. Komunicirani sadržaj o padu i propasti velikoga svećenika Jasona, pravovjernim Hebrejima omrzuta zbog njegove pomodnosti i uvođenja grčkih običaja, odgovara kontekstu u kojemu se i inače pojavljuju uzvici jadikovanja. Stoga se upotri-

---

govora govori da uzvike u primjeru doista treba i kategorizirati kao uzvike. Čini se da u drugome prijevodu, koji rekategorizaciju podiže na još višu razinu pišući uzvike velikim početnim slovom i bez navodnih znakova, i nije baš tako. Sudeći prema bilješkama u JERUZALEMSKA 1994: 1769, *Jao* bi se odnosio na zlo, odnosno na tri zla, oganj, dim i sumpor, koji sukljaju konjima iz usta (Otk 9, 17–18).

jebljeni uzvik može gledati kao umetnuti izraz prevoditeljeva / pisareva komentara na tekst koji prevodi / prepisuje ili kao način kojim je on atribuirao smrt koja je zadesila Jasona. Potonjim bi tumačenjem uzvik izražavao svojstvo ili okolnosti takve smrti, kao što ih izražavaju i riječi kojima prethode, *neoplakanъ* i *nepogrebenъ*. Isto tako, u njemu je sadržan i element prijetnje, odnosno upozorenja potencijalnomu čitatelju da osvijesti posljedice ponašanja za kakvim se povodio Jason. Konačno, upotrijebljeni uzvik upućuje na kreativnost glagoljaša koji ga je umetnuo u pomalo suhoparan povijesni zapis ne bi li tekstu pribavio živost neposrednoga govora te ga tako učinio sugestivnijim i zanimljivijim, a time i korisnijim za čitatelja.

Primjeri rekategorizacije uzvika jadikovanja potvrđeni su i u čakavsko-crkvenoslavenskom amalgamu hrvatskih zborničkih tekstova u kojima je potvrđena konstrukcija *glagol biti + uzvik / uzvici jadikovanja + dativ*, u kojoj uzvik opet postaje označiteljem nadolazećega, bezizlaznoga i beznadnoga stanja nemoći, užasa i tjeskobe, dok se dativni oblik odnosi na trpitelja radnje. Uzvik se može tumačiti ili kao subjekt ili kao priložni dio imenskoga predikata:

- c. *ponesite pred' b(og)a dēla s'voē i da primete s(e)bē maz'du tu raz'lučet'se grēš'nici ot pr(a)v(e)dnih i û gore budetъ grēšnikomъ* – CBč 33c
- d. *kadē vam' bude êo a vesel'ê nigdare ne uzrite kadē budu crvi ki nigdare ne umiraû nere vazda neprestanno budu vas' êsti* – CAc 77v

Ova je konstrukcija potvrđena i u prvoj hrvatskoj latiničnoj čakavskoj inkunabuli *Lekcionaru Bernardina Splicićanina* (1495.) jednako kao i u kasnijim razdobljima hrvatskoga jezika, tj. u 17. i 18. stoljeću, a prema RHSJ 1892–1897: 461 *jao* bi u tim primjerima bio subjekt.⁵⁴

Svi navedeni primjeri rekategorizacije, čak i više nego kada se uzvici nalaze na očekivanim mjestima, pridonose živosti pripovijedanja olakšavajući time i potičući proces recepcije.

⁵⁴ U fra Ivana Ančića *jao* je potvrđen i »kao objekt s glagolom dati« u »Daje Bog zlim vladaocem jao« (RHSJ 1892–1897: 461).

4. ZAKLJUČAK

Na osnovi netom dovršene raščlambe osmeročlane skupine uzvika jadikovanja u zadanome korpusu, sastavljene od uzvika *gore, uvi, ū, a, oime, ŷo, oh* i *eo*, može se uvidjeti kako su unatoč nepoželjnosti, štoviše i odbojnosti konteksta u kojem dolaze, kategorija koja u književni jezik unosi izražajnost i živost usmenosti, naglašavajući i ostvarujući pritom retoričke i stilske mogućnosti u njemu sadržane. Iz priloženih potvrda u hrvatskoglagoljskim spomenicima crkvenoslavenskoga razdoblja očito je i kako su uzvici glagoljašima služili kao jedan od načina kojim su nadilazili jezične zadatosti stranoga predloška te, hotimično i nehotimično, unosili posebnosti domaće jezične sredine. Stoga su još jedno svjedočanstvo težnje za originalnošću koja je bila dijelom stvaralačkoga impulsa prevoditelja i prepisivača i koja se, između ostaloga, ostvarivala upotrebom pojedinačnih, udvostručenih, utrostručenih i kombiniranih uzvika.

Osim semantičke i pragmatične raščlambe, koje i inače pretežu u lingvističkim opisima uzvika, uzvici su jadikovanja više od drugih uzvika u zadanome korpusu podložni nešto iscrpnijoj gramatičkoj raščlambi. Za njih se ne može reći da su tek neovisni i samostalni dijelovi rečenice koji ne ulaze u sintaktičke odnose s riječima iz neposredne sintagmatske okoline, i to zahvaljujući nadmoćnoj učestalosti pojave rekcije uzvika jadikovanja u dativu. Dativom se izražava primatelj, tj. trpitelj nevolje označene uzvikom. Kod svih je takvih primjera očito da bi ispuštanje uzvika narušilo razumljivost rečenice, tj. ona bi bila gramatički neovjerena. Isto vrijedi i za rekciju uzvika jadikovanja u genitivu. U tim svezama nije naglasak na trpitelju koliko na nositelju i/ili prouzročitelju nevolje izraženom genitivom kojim se onda izriče otklanjanje i odbijanje od označenoga referenta. Valja istaknuti i da je, za razliku od starocrkvenoslavenskoga jezika u kojem su uzvici jadikovanja potvrđeni samo s rekcijom u dativu, u zadanome korpusu, osim rekcije u dativu i genitivu, potvrđena i samostalna upotreba uzvika, najčešće inicijalno, s vokativom ili bez njega. Zanimljivi su i primjeri uzvika s nominativom. Premda se potonji tradicionalno smatra samostalnim padežem, potvrđeni primjeri pokazuju da mu je uzvik otvorio mjesto i da bi bio nerazumljiv bez semantičkoga i gramatičkoga konteksta koji je od uzvika zadobio. Osim valentnosti i rekcije uzvika, koji nisu potvrđeni samo u povijesnim idiomima hrvatskoga jezika nego i u suvremenome jeziku, potvrđena

je i svojevrsna rekategorizacija uzvika u kojoj oni sami više ne upravljaju imenskom riječi, nego njima otvara mjesto neka druga jedinica rečeničnoga ustrojstva. Konačno, imenica *gore* koja se izvodi preobrazbom iz istoobličnoga uzvika govori i o rječotvornom potencijalu uzvika kao kategorije riječi u zadanome korpusu.

Sve raščlanjene pojave, gramatičke jednako kao semantičke i pragmatičke, prilog su jezikoslovnomu afirmiranju kategorije uzvika.

KRATICE IZVORA

- BrVb₁ – I. vrbnički brevijar (13.–14. st.)
- BrPm – Pašmanski brevijar (druga pol. 14. st.)
- BrVat₅ – Vatikanski brevijar Illirico 5 (sredina 14. st.)
- BrVat₆ – Vatikanski brevijar Illirico 6 (sredina – treća četvrt 14. st.)
- BrVO – Brevijar Vida Omišljanina (1396.)
- BrLab – Ljubljanski brevijar (kraj 14. st.)
- BrN₂ – II. novljanski brevijar (1495.)
- BrBar – Baromićev brevijar (tiskan 1493.)
- CPar – Pariški zbornik (1375.)
- CIvan – Ivančičev zbornik (14./15. st.)
- CBč – zbornik u Berčićevoj zbirci br. 5 (15. st.)
- COxf – Oksfordski zbornik (15. st.)
- CAC – Zbornik duhovnog štiva, *HAZU IV a 48* (kraj 15. st.)
- CTk – Tkonski zbornik (prva četvrtina 16. st.)
- CŽg – Žgombičev zbornik (16. st.)
- CFat – Fatevićev zbornik (1617.)
- MRoč – Ročki misal (oko 1420.)
- MLab – Ljubljanski (Beramski) misal (15. st.)
- PsFr – Fraščićeve psaltir s komentarom (1463.)
- PsLob – psaltir iz Lobkovicova kodeksa (1359.)

LITERATURA:

- AMEKA, F. 1992.a. Interjections: The universal yet neglected part of speech. *Journal of Pragmatics* 18, Issues 2–3: 101–118.
- AMEKA, F. 1992.b. The meaning of phatic and conative interjections. *Journal of Pragmatics* 18, Issues 2–3: 245–271.
- BARIĆ, E.; M. LONČARIĆ; D. MALIĆ; S. PAVEŠIĆ; M. PETI; V. ZEČEVIĆ; M. ZNIKA. 2005. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BARNARD, S. 1825. *A Polyglot Grammar of the Hebrew, Chaldee, Syriac, Greek, Latin, English, French, Italian, Spanish, and German Languages, Reduced to One Common Rule of Syntax, and a Uniform Mode of Declension and Conjugation, as Far as Practicable; With Notes Explanatory of the Idioms of Each Language, a Succinct Plan of Their Prosody, and an Extensive Index; The Whole Intended to Simiplify the Study of the Languages*. Philadelphia – New York – Baltimore – Boston: Abraham Small – Wilder & Campbell – F. Lucas, Jr. – Punroe & Francis.
- BIBLIJA 1980. *Biblija. Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- DAKOVIĆ, S. 2007. Sintaksa uzvika u hrvatskom i poljskom jeziku. B. Kuna (ur.). *Sintaktičke kategorije. Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Hrvatski sintaktički dani – Osijek 2006*. Osijek: Filozofski fakultet – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 67–76.
- DAMJANOVIĆ, S.; I. JURČEVIĆ; T. KUŠTOVIĆ; B. KUZMIĆ; M. LUKIĆ; M. ŽAGAR. 2004. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- ЂОРЂИЋ, П. 1975. *Старословенски језик*. Београд: Матица српска.
- FLORSCHÜTZ, J. 1916. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Pretisak 2002. Zagreb: Ex Libris.
- ХАБУРГАЕВ, Г. А. 1986. *Старославянский язык*. Москва: Просвещение.
- HAMM, J. 1958. *Staroslavenska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- HER 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- JERUZALEMSKA 1994. *Jeruzalemska Biblija s velikim komentarom*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- KATIČIĆ, R. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU – Globus.
- KJV. *King James Version*. www.biblegetaway.com. Preuzeto 26. 7. 2013.
- KOVAČEVIĆ, A. 2008. Uzvici u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Slovo* 58: 87–135.
- KURZ, J. 1969. *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- LIDDELL, H. J.; R. SCOTT. 1968. *A Greek-English Lexicon*. London: Oxford University Press.
- LUČIĆ, V. 2008. *Semantička raščlamba hrvatskoga crkvenoslavenskoga leksika koji izriče osjećajnost*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.

- MARKOVIĆ, I. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
- MIHALJEVIĆ, M. 2010. Položaj crkvenoslavenskoga jezika u hrvatskoj srednjovjekovnoj kulturi. *Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир »Свети Наум Охридски и словенската духовна, културна и писмена традиција«*. Скопје: Универзитетот »Св. Кирил и Методиј«, 229–238.
- MIHALJEVIĆ, M.; J. VINCE. 2012. *Jezik hrvatskoglagoljskih Pazinskih fragmenata*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Državni arhiv u Pazinu – Staroslavenski institut.
- NANDRIŠ, G. 1959. *Old Church Slavonic Grammar*. London: University of London, The Athlone Press.
- NKJV. *New King James Version*. www.biblegetaway.com. Preuzeto 26. 7. 2013.
- OŠTRIĆ, Z. 2013. *Vlada nam krade 3,5 lipa! Ajme strave!* <http://pollitika.com/vlada-nam-krade-35-lipa-ajme-strave>. Objavljeno 1. 11. 2013., preuzeto 7. 11. 2013.
- OXFORD. *The Oxford English Corpus – Oxford Dictionaries Online*. <http://www.oxforddictionaries.com/words/the-oxford-english-corpus>. Preuzeto 8. 11. 2013.
- PALIĆ, I. 2010. *Dativ u bosanskom jeziku*. Sarajevo: Bookline.
- RCJHR 2000. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije. I. svezak: a¹ – vrěďb*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- RCJHR 2005. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije. 13. sveščić: věče – gorušъnъ*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- RHSJ 1892-1897. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Dio IV. Zagreb: JAZU.
- SILIĆ, J.; I. PRANJKOVIĆ. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i višoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- SIMEON, R. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Vol II. Zagreb: Matica hrvatska.
- SLOVNÍK 1959–1997. *Slovník jazyka staroslověnského*. Praha: Academia.
- TRASK, R. L. 2005. *Temeljni lingvistički pojmovi*. Zagreb: Školska knjiga.
- TURKALJ, L. 2012. *Sintaksa hrvatskoglagoljskoga psaltira*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- VINCE, J. 2010. Nominativ prema ostalim padežima. *Sintaksa padeža. Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Drugi hrvatski sintaktički dani*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Filozofski fakultet Osijek, 249–265.
- WEBER, A. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*. Beč: U c. k. nakladi školskih knjigah. (Pretisak 2005. – Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje).
- WILKINS, P. D. 1992. Interjections as deictics. *Journal of Pragmatics* 18, Issues 2–3: 119–158.

S u m m a r y

GORE VAM̃ KNIŽNICI: THE GOVERNMENT OF INTERJECTIONS IN THE CROATIAN GLAGOLITIC TEXTS

The article examines and analyses the lamentation interjections in the corpus of the Croatian glagolitic texts excerpted for the *Dictionary of the Croatian redaction of the Church Slavonic language*. According to the analyzed material, the lamentation interjections are the most numerous and the most varied subgroup of interjections, and it includes eight interjections: *a*, *gore*, *jo*, *oime*, *oh'*, *uvi*, *êo* and *û*. In comparison with other interjections, they are distinguished by the fact that, in most cases, they are not only syntactically independent but can control an adjunct in dative or genitive case. Along with that grammatical feature, i. e. the government of interjections, the article sets forth and exemplifies two other points: firstly, the recategorization of the lamentation interjections; secondly, the relation of the analyzed examples with the situation in the Latin and Greek text sources as well as in the Old Church Slavonic language.

Key words: interjections, government of interjections, dative, genitive, Croatian glagolitic texts, Croatian Church Slavonic language

Prikazani rezultati proizašli su iz Znanstvenoga projekta »Rječnik crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije«, provođenoga uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 1. 8. 2013.

Autor: Ana Kovačević

Prihvaćen: 26. 11. 2013.

Staroslavenski institut

HR - 10000 Zagreb, Demetrova 11

ana.kovacevic@stin.hr